

1. Důchodové pojištění

Důchodové pojištění zajišťuje občany pro případ **stáří, invalidity** nebo při **ztrátě živitele**. Ze základního důchodového pojištění se tedy poskytují důchody starobní, invalidní, vdovské, vdovecké a sirotčí. Důchodové pojištění upravuje zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů. Výše důchodů se vypočítává ze dvou složek, a to ze základní výměry, která je stanovená pevnou částkou stejnou pro všechny důchodce, a z procentní výměry určené podle délky doby pojištění a výše výdělků. Každoročně dochází k valorizaci důchodů. Důchody se zvyšují v závislosti na růstu cen a růstu mezd.

O nároku na důchod, jeho výši a výplatě rozhoduje Česká správa sociálního zabezpečení a orgány sociálního zabezpečení ministerstev obrany, vnitra a spravedlnosti.

System základního důchodového pojištění je založený na **povinné účasti** a na **průběžném financování**. Jedná se o univerzální systém zabezpečující všechny ekonomicky aktivní osoby, jehož financování probíhá na základě solidarity mezi generacemi. Právní úprava je jednotná pro všechny pojištěnce. V zákonem stanovených případech rozhodují o dávkách důchodového pojištění příslušné orgány Ministerstva obrany, Ministerstva vnitra nebo Ministerstva spravedlnosti.

Pokud není uvedeno jinak, jsou v předkládaných tabulkách a grafech zahrnuty důchody, které se poskytují podle zákona o důchodovém pojištění – tzv. **důchody v civilním sektoru**. Nejsou v nich obsaženy údaje týkající se ozbrojených složek Ministerstva obrany, Ministerstva vnitra a Ministerstva spravedlnosti.

Nárok na důchod vzniká splněním podmínek, které se liší u jednotlivých druhů důchodu.

Plný starobní důchod může být pobírán buď **po dosažení věkové hranice** (důchodového věku), a pak se jedná o řádný starobní důchod, nebo v zákonem stanovené době před dosažením důchodového věku, a pak se jedná o **předčasný starobní důchod**. Nárok na řádný i předčasný starobní důchod je zároveň podmíněn získáním potřebné doby pojištění. Při odchodu do předčasného důchodu je důchod krácen v souladu s tím, kolik času zbývá do dosažení důchodového věku. Při nesplnění potřebné doby pojištění na plný starobní důchod může pojištěnec po dosažení určené nižší doby pojištění a vyššího zákonem daného věku pobírat **poměrný důchod**. Tato situace nastává např. v případě, že daný člověk pracoval část života v zahraničí.

Invalidní důchod získá pojištěnec, jehož pracovní schopnost poklesla z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu nejméně o 35 % a který nedosáhl věku 65 let. Aby mohl být invalidní důchod přiznán, musí být splněna též podmínka potřebné doby pojištění pro nárok na invalidní důchod, nejde-li o invaliditu vzniklou následkem pracovního úrazu, nemoci z povolání nebo z některých příčin souvisejících s obranou státu. Ve věku 65 let nárok na invalidní důchod zaniká a dochází k přeměně na starobní důchod. Podle míry poklesu pracovní schopnosti se invalidita dělí na **invaliditu prvního stupně** (pokles o 35 % až 49 %), **druhého stupně** (pokles o 50 % až 69 %) a **třetího stupně** (pokles o 70 % a více) a od toho se také odvíjí výše invalidního důchodu. Toto rozdělení platí až od začátku roku 2010. Do konce roku 2009 se invalidní důchody dělily na plné a částečné a tato změna je také zohledněna v předkládaných tabulkách. Od roku 2010 se invalidní důchody od věku 65 let transformují na důchody starobní ve výši dosud vypláceného invalidního důchodu.

Vdovský či **vdovecký důchod** mohou pozůstalí manželé pobírat pod podmínkou, že zemřelý(á) byl poživitelem starobního nebo invalidního důchodu, anebo ke dni smrti splnil(a) podmínku potřebné doby pojištění k nároku na invalidní nebo podmínky nároku na starobní důchod, anebo zemřel(a) následkem pracovního úrazu (nemoci z povolání). Pokud nejsou splněny další podmínky pro výplatu vdovského či vdoveckého důchodu, nárok na tyto důchody po jednom roce od smrti manžela nebo manželky zaniká. Podmínkami pro pokračování nároku na vdovský či vdovecký důchod jsou dosažení zákonem stanoveného věku, péče o nezaopatřené nebo závislé dítě, péče o svého rodiče nebo rodiče zemřelého manžela (manželky) závislého na pomoci jiné osoby, anebo invalidita třetího stupně.

Sirotčí důchod náleží nezaopatřenému dítěti, jehož zesnulý rodič (osoba, která převzala dítě do péče na základě rozhodnutí soudu nebo do společné výchovy manželů) byl požívatelem starobního nebo invalidního důchodu, anebo zemřel následkem pracovního úrazu (nemoci z povolání); případně pokud zemřelý ke dni smrti získal alespoň polovinu doby pojištění potřebné pro vznik nároku na invalidní důchod (do roku 2012 celou dobu pojištění) nebo splnil podmínky nároku na starobní důchod. Nárok na sirotčí důchod zaniká nesplněním výše uvedených podmínek, zejména podmínky nezaopatřenosti dítěte (osvojením, zahájením výdělečné činnosti, ukončením studia, dosažením stanoveného věku apod.).

Uvedené druhy důchodů mohou být vypláceny samostatně, v takovém případě se jedná o tzv. **sólo důchody**. Vdovské a vdovecké důchody mohou být vypláceny **v souběhu** se starobním nebo invalidním důchodem (kombinované důchody). Jsou-li současně splněny podmínky nároku na výplatu vdovského nebo vdoveckého důchodu a zároveň starobního nebo invalidního důchodu, vyplácí se nejvyšší důchod v plné výši, včetně základní výměry a z ostatních důchodů se vyplácí polovina procentní výměry.

Kromě povinného základního důchodového pojištění podle zákona č.155/1995 Sb., o důchodovém pojištění mají občané ČR možnost dobrovolné účasti na doplňkovém penzijním spoření (dříve penzijní připojištění) podle zákona č. 427/2011 Sb., které se od jiných spořicíh produktů odlišuje státními příspěvky a daňovými úlevami v závislosti na výši příspěvku účastníka a také možnou podporou od zaměstnavatele. Výše výplat dávek tohoto systému se na příjmech důchodců podílí zatím jen zanedbatelnou měrou.

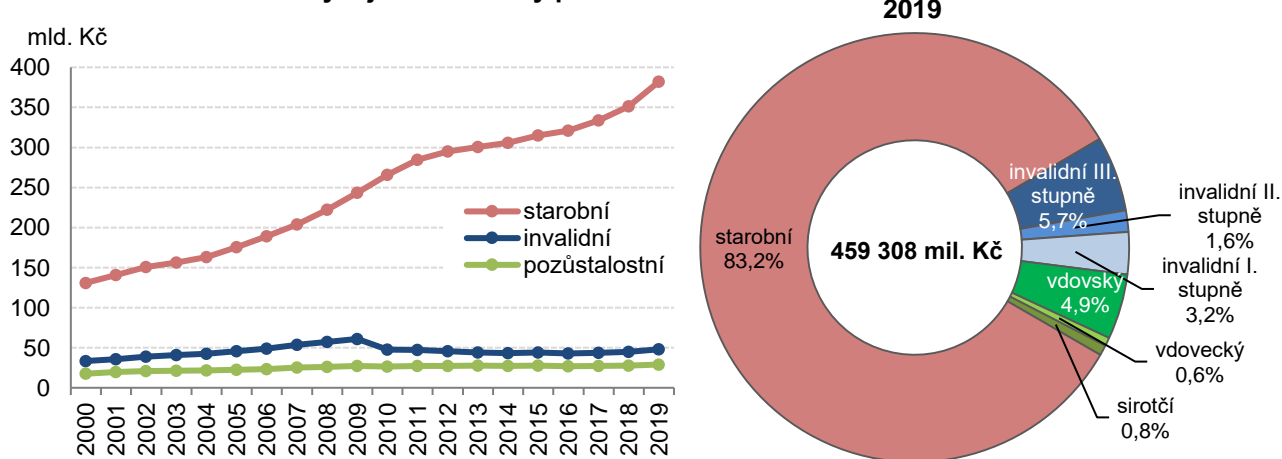
V letech 2013 až 2015 fungoval ještě tzv. druhý pilíř důchodového systému, dobrovolné fondové penzijní spoření, které ovšem bylo ke konci roku 2015 zrušeno a úspory z něj převedeny účastníkům na bankovní účet či doplňkové penzijní spoření (penzijní připojištění).

Současné uspořádání českého důchodového systému je ustaveno zákonem č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. Od nabytí účinnosti tohoto zákona následně docházelo k přijímání řady dalších reformních opatření s cílem reagovat na měnící se ekonomickou, sociální nebo demografickou situaci a zabezpečovat stabilitu, dlouhodobou udržitelnost systému a zároveň sociální adekvátnost důchodů. K nejvýznamnějším novelám zákona o důchodovém pojištění patřil zákon č. 306/2008 Sb. účinný v zásadě od ledna 2010, který mimo jiné nově vymezil invaliditu, a zákon č. 220/2011 Sb., který řešil především dopady nálezu Ústavního soudu ohledně způsobu stanovení výpočtového základu pro výpočet procentní výměry důchodu a výše tzv. redukčních hranic.

Dávky důchodového pojištění v roce 2019

Základními parametry, které ovlivňují výdaje na důchody, jsou počet důchodců a výše důchodů měněná především valorizacemi. Nejvyšší podíl na výdajích na důchody mají výdaje na starobní důchody. To je dáno jak nejvyšším počtem starobních důchodců z celkového počtu příjemců důchodů, tak i nejvyšší úrovní starobních důchodů v porovnání s výší ostatních druhů důchodů. Ke snížení podílu výdajů na invalidní důchody v roce 2010 došlo v důsledku toho, že zákonem o důchodovém pojištění byly invalidní důchody osob starších 65 let transformovány na důchody starobní.

Graf 1.1 Výdaje na důchody podle druhu důchodu

Pozn.: čisté výdaje v roce bez záloh poštám na výplatu důchodů; civilní sektor.
Zdroj dat: ČSSZ

Celkové výdaje na důchody

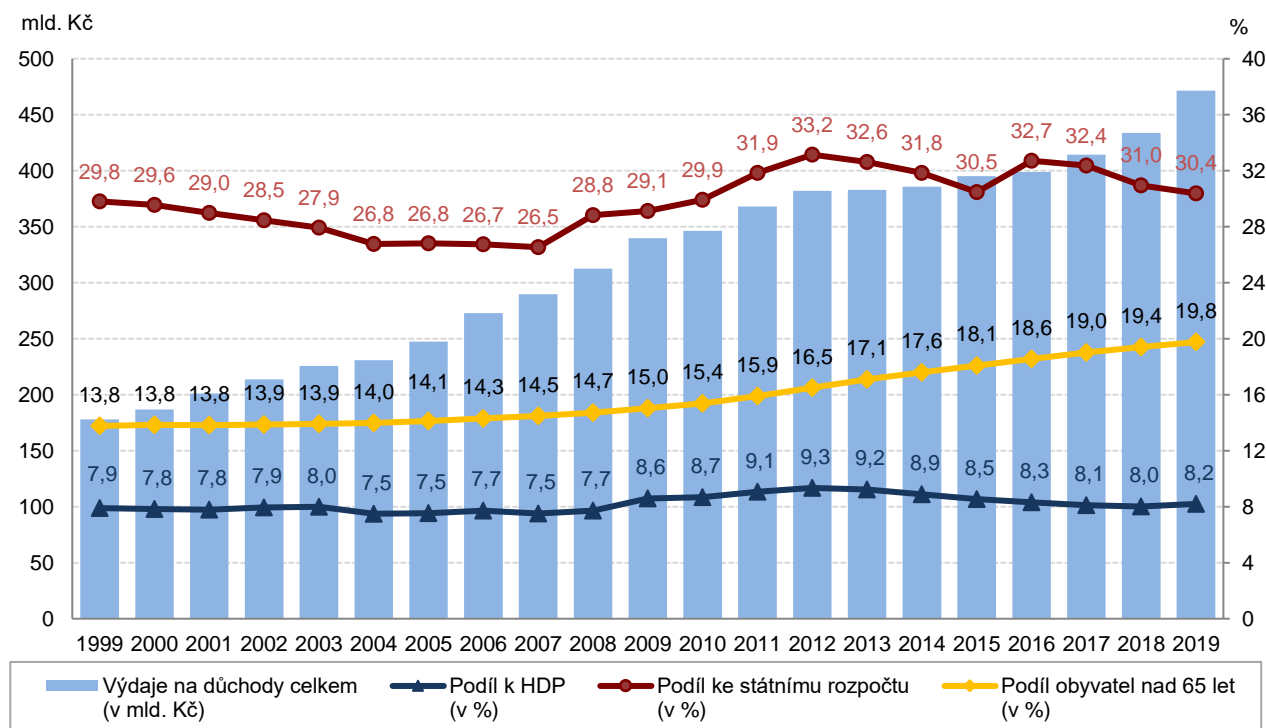
Celkové výdaje na důchody včetně výdajů na důchody ozbrojených složek dosáhly v roce 2019 hodnoty 472 mld. Kč, což představovalo 8,2 % hrubého domácího produktu (HDP). Od roku 2012 ekonomika ČR roste rychleji než výdaje státu na důchody. Jestliže v roce 2012 byly výdaje na důchody rovny 9,3 % HDP, tak o sedm let později to bylo výše zmíněných 8,2 % HDP. Nejrychleji ve vztahu k HDP výdaje státu na důchodové pojištění vzrostly v roce 2009, a to téměř o jeden procentní bod. Tento nárůst byl však z velké části zapříčiněn meziročním poklesem domácí ekonomiky. Důchodové pojištění se od roku 2010 podílí mezi 30 a 33 procenty na státním rozpočtu. V roce 2019 tento podíl meziročně poklesl z 31,0 % na 30,4 %.

Výdaje na **důchody příslušníků ozbrojených složek** Ministerstva obrany, Ministerstva vnitra a Ministerstva spravedlnosti dosáhly v roce 2019 částky 12,3 mld. Kč, tj. o pětinu (2,2 mld. Kč) více než v roce předchozím. Tyto důchody bývalých příslušníků ozbrojených složek se v roce 2019 podílely 2,6 % na celkových výdajích státu na důchodové pojištění. Tito příslušníci však kromě důchodů pobírají od státu i výslužné podle odsloužených let.

Výdaje na **důchody civilního sektoru** (nezahrnuje údaje týkající se ozbrojených složek Ministerstva obrany, Ministerstva vnitra a Ministerstva spravedlnosti) v roce 2019 meziročně vzrostly o 8,4 % (35,6 mld. Kč) na úroveň 459,3 mld. Kč. Tento nárůst byl způsoben zejména růstem výdajů na starobní důchody (nárůst o 31 mld.), výdaje na invalidní a pozůstalostní důchody vzrostly o 4,6 mld.

Počty starobních důchodců a s nimi spojené celkové výdaje na důchody, jsou pochopitelně ovlivňovány zvyšujícím se počtem osob ve starších věkových skupinách. Podíl obyvatel ve věku nad 65 let v roce 2019 dosáhl 19,8 % a podle prognóz demografií bude i nadále narůstat.

Graf 1.2 Výdaje na důchody celkem a jejich podíl k HDP a ke státnímu rozpočtu

Zdroj dat: ČSSZ, ČSÚ, MF, státní závěrečný účet

Počet příjemců důchodů

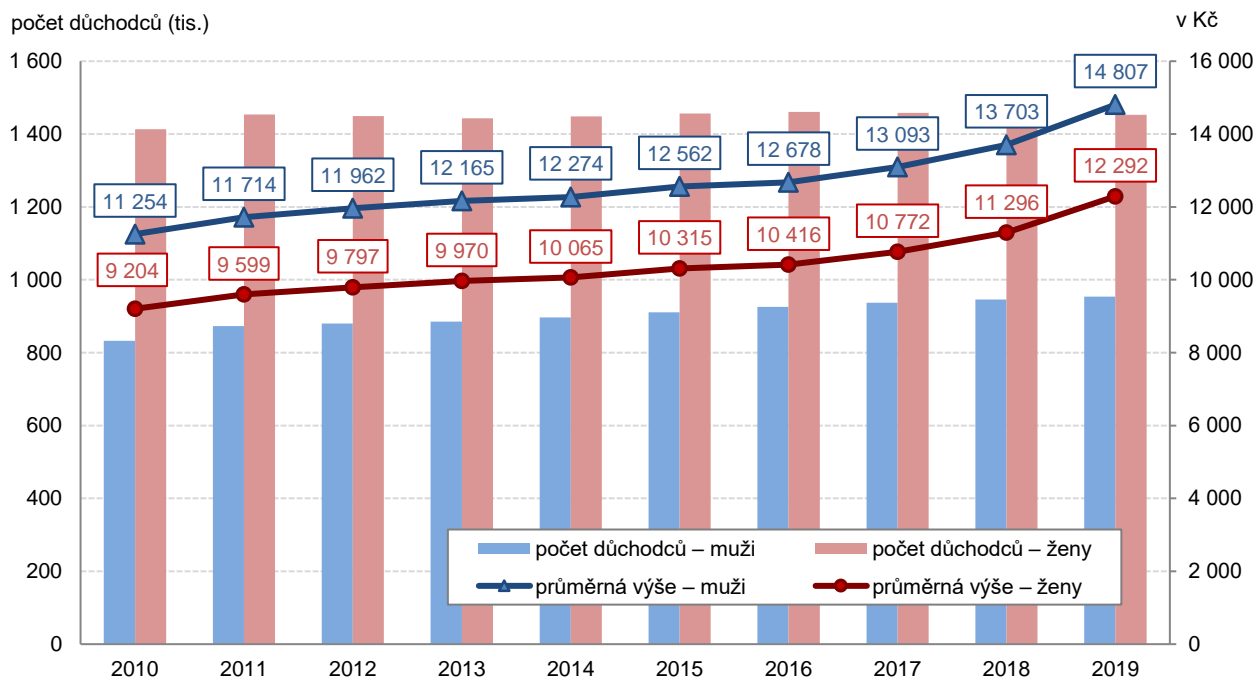
Celkový počet příjemců důchodů, nehledě na druh důchodu, se v roce 2019 meziročně téměř nezměnil, došlo ke zvýšení pouze o cca 500 osob. Podle údajů České správy sociálního zabezpečení (ČSSZ) pobírala v Česku ke konci roku 2019 některý z důchodů více než čtvrtina populace (27,1 %, 2 897,5 tis. osob), přičemž z toho přes 83 % (2 415 tis. osob) pobíralo starobní důchod.

V delším časovém horizontu počet příjemců všech vyplácených druhů důchodů roste výrazněji v návaznosti na demografický vývoj a stárnutí populace (vzhledem k dominantnímu zastoupení starobních důchodců). V porovnání se situací před deseti lety bylo příjemců všech druhů důchodů v roce 2019 o 4 % více a v porovnání s rokem 2000 o 12 % více. V absolutním vyjádření vzrostl počet příjemců důchodů od roku 2000 o 330 tis. osob. Jestliže v roce 2000 na 100 obyvatel připadlo 25 osob, které byly příjemci důchodů, v roce 2019 to bylo již 27 osob. Jsou zde však výrazné rozdíly podle pohlaví. V roce 2019 na 100 žen připadlo 31,5 příjemkyň důchodů v porovnání s hodnotou 22,5 u mužů. V důsledku stárnutí populace lze do budoucna předpokládat výrazný nárůst počtu příjemců důchodů, zejména starobních.

Počet starobních důchodců meziročně vzrostl o 4,7 tisíce, v roce 2019 tak pobíralo starobní důchod (vč. souběhu s vdovským nebo vdoveckým) 956 tis. mužů a 1 459 tis. žen – celkem výše zmíněných 2,4 mil. osob. Jde o 306 tisíc (15 %) osob více v porovnání se situací před deseti lety. Zatímco u mužů došlo v roce 2019 k nárůstu počtu starobních důchodců o 8,2 tis. osob, u žen byl zaznamenán pokles počtu příjemkyň starobního důchodu o 3,4 tisíce. Přesto častějšími příjemci starobního důchodu jsou ženy, z deseti osob pobírajících v roce 2019 starobní důchod bylo šest žen. Toto vyšší zastoupení žen mezi důchodci souvisí jednak s tím, že se v průměru dožívají vyššího věku a také tím, že především v minulosti odcházely do důchodu dříve než muži.

Tři čtvrtiny ze starobních důchodců pobíraly v roce 2019 starobní důchod samostatně – sólo (1 817 tis. osob) a zbylá jedna čtvrtina osob (597 tis.) pobírala starobní důchod v kombinaci s vdovským či vdoveckým důchodem.

Graf 1.3 Plné starobní důchody podle pohlaví – počet důchodců a průměrná výše důchodu v Kč

Pozn.: průměrná výše pouze sólo starobních důchodů, vyplácených samostatně bez souběhu s pozůstalostním důchodem

Zdroj dat: ČSSZ

Na zvyšování počtu příjemců důchodů má kromě stárnutí populace vliv také sociálněekonomický vývoj, kdy roste počet i podíl osob odcházejících do předčasného starobního důchodu. V roce 2019 pobíralo

předčasný starobní důchod 643 tis. osob, tedy téměř 27 % ze všech starobních důchodců, přičemž tento podíl stále narůstá. Před deseti lety tvořili příjemci předčasných starobních důchodů necelých 19 %.

Poznámka: Celkový počet důchodců se výrazně zvýšil v roce 2011, což bylo způsobeno zvýšením zájmu o odchod do předčasného důchodu při očekávaných změnách zákona o důchodovém pojištění. Pojištěnci, kteří předpokládali, že způsob výpočtu důchodu přiznaného po 29. září 2011 bude pro ně nevýhodný, se často rozhodli pro odchod do předčasného starobního důchodu před 30. září 2011, aby využili starší způsob výpočtu důchodu. To vedlo k rekordnímu nárůstu počtu přiznaných předčasných starobních důchodů.

Dalším typem důchodu je **důchod pro invaliditu** (vč. souběhu s vdovským nebo vdoveckým), ten v roce 2019 pobíralo 419 tis. osob, tj. 6 % obyvatel ve věku 18 až 64 let. Invalidní důchod pro invaliditu III. stupně pobíralo v roce 2019 celkem 173 tis. osob, pro invaliditu II. stupně 75 tis. osob a pro nejnižší stupeň invalidity 170 tis. osob. Celkový počet invalidních důchodců meziročně klesl o 2,5 tisíce. Zatímco počty příjemců invalidního důchodu I. a II. stupně mírně rostly, počty příjemců invalidního důchodu III. stupně dále klesaly.

Počty příjemců samostatně vyplácených **pozůstalostních důchodů (vdovský, vdovecký a sirotčí)** dále klesaly, meziročně celkem o 1,7 tisíce. V roce 2019 pobíralo sirotčí důchod 37,6 tisíce osob a vdovský, respektive vdovecký důchod (sólo) celkem 26,1 tisíce osob. Snižování počtu samostatně vyplácených vdovských a vdoveckých důchodů souvisí s tím, že je stále častěji využívána možnost odchodu do předčasného starobního důchodu a také s narůstající nadějí dožití, takže stále častěji ovdoví osoby ve vyšším věku, které v době ovdovění již pobírají starobní důchod.

Samostatně vyplácené vdovské a vdovecké důchody tvoří pouze 4 % ze všech vdovských a vdoveckých důchodů. Naprostá většina vdovských a vdoveckých důchodů je vyplácena v souběhu se starobním, případně invalidním důchodem. V roce 2019 bylo celkem 630,8 tis osob, které pobírali vdovský či vdovecký důchod. Z celkového množství vdovských a vdoveckých důchodů připadlo 85 % ženám, což koresponduje s nadějí dožití, která je u žen vyšší než u mužů.

Průměrná výše důchodů

Průměrná výše vyplácených důchodů je ovlivňována především zvyšováním vyplácených důchodů. Na její růst působí též tzv. generační obměna, jejímž důsledkem je, že průměrná výše vyplácených důchodů by rostla, i kdyby důchody nebyly valorizovány, protože zanikají důchody starších důchodců, které jsou v průměru nižší než důchody nově přiznávané. V zásadě tedy platí, že čím déle jsou důchody vypláceny, tím jsou jejich výše nižší ve vztahu k ostatním důchodům. Tyto rozdíly jsou zapříčiněny mzdovým vývojem, změnami ve způsobu výpočtu nově přiznaných důchodů a valorizacemi důchodů, které existující rozdíly vesměs zvyšují.

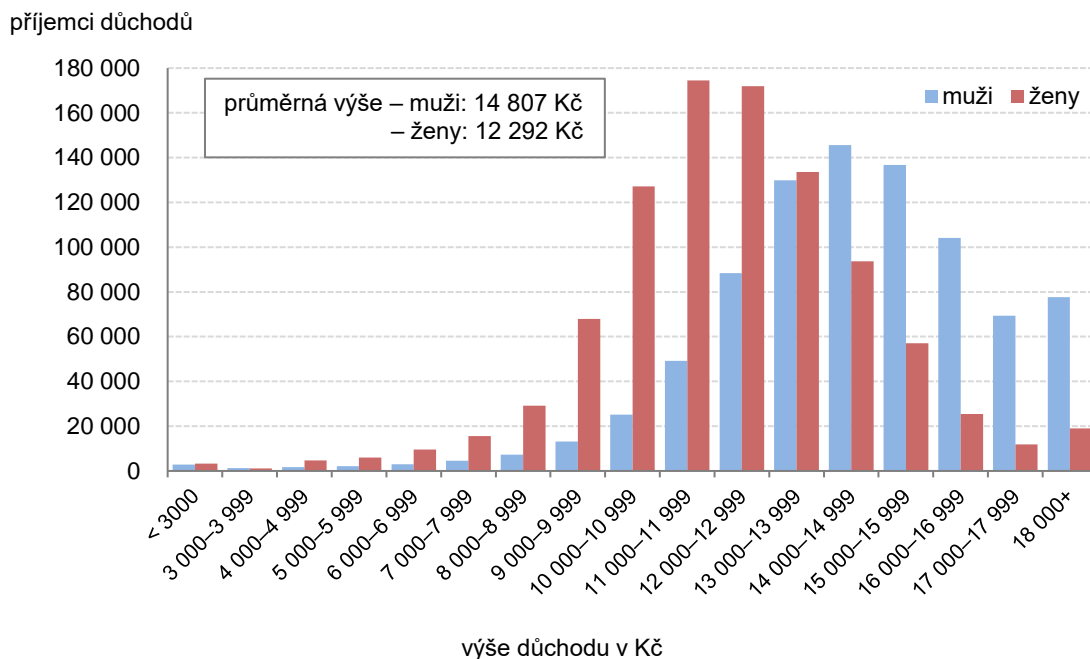
V prosinci roku 2019 vzrostla průměrná výše sólo vyplácených plných starobních důchodů meziročně o 8,5 % (1 052 Kč) na 13 487 Kč. Toto zvýšení bylo zapříčiněno zejména zvýšením základní výměry z 9 % na 10 % průměrné mzdy (což platí pro všechny druhy důchodů). Existují poměrně výrazné rozdíly mezi výší důchodu mužů a žen. Průměrná měsíční výše plného starobního důchodu vypláceného sólo je u žen dlouhodobě nižší než v případě jejich mužských protějšků, v roce 2019 dosahoval průměrný starobní důchod žen (vyplácený sólo) úrovně 83 % stejného druhu důchodu u mužů. Zatímco ženy pobíraly v průměru 12 292 Kč, muži 14 807 Kč.

Výše průměrného samostatně vypláceného invalidního důchodu III. stupně invalidity dosahovala na konci roku 2019 téměř 12 tis. Kč, pro II. stupeň invalidity to bylo necelých 8 tis. Kč a pro I. stupeň invalidity bez mála 7 tis. Kč.

Průměrná výše vdovského důchodu (vypláceného sólo) dosahovala na konci roku 2019 necelých 9 tis. Kč, samostatně vyplácené vdovecké důchody necelých 8 tis. Kč. Průměrná výše sirotčího důchodu se neliší v závislosti na pohlaví a na konci roku 2019 dosahovala 7 tis. Kč.

Relace průměrného starobního důchodu k čisté měsíční mzdě meziročně mírně vzrostla, v roce 2019 představoval průměrný starobní důchod 51,5 % čisté měsíční mzdy.

Graf 1.4 Příjemci starobních důchodů podle měsíční výše k 31.12.2019

Pozn.: pouze plné starobní důchody, vyplácené sólo (samostatně bez souběhu s pozůstalostním důchodem)
Zdroj dat: ČSSZ, ČSÚ

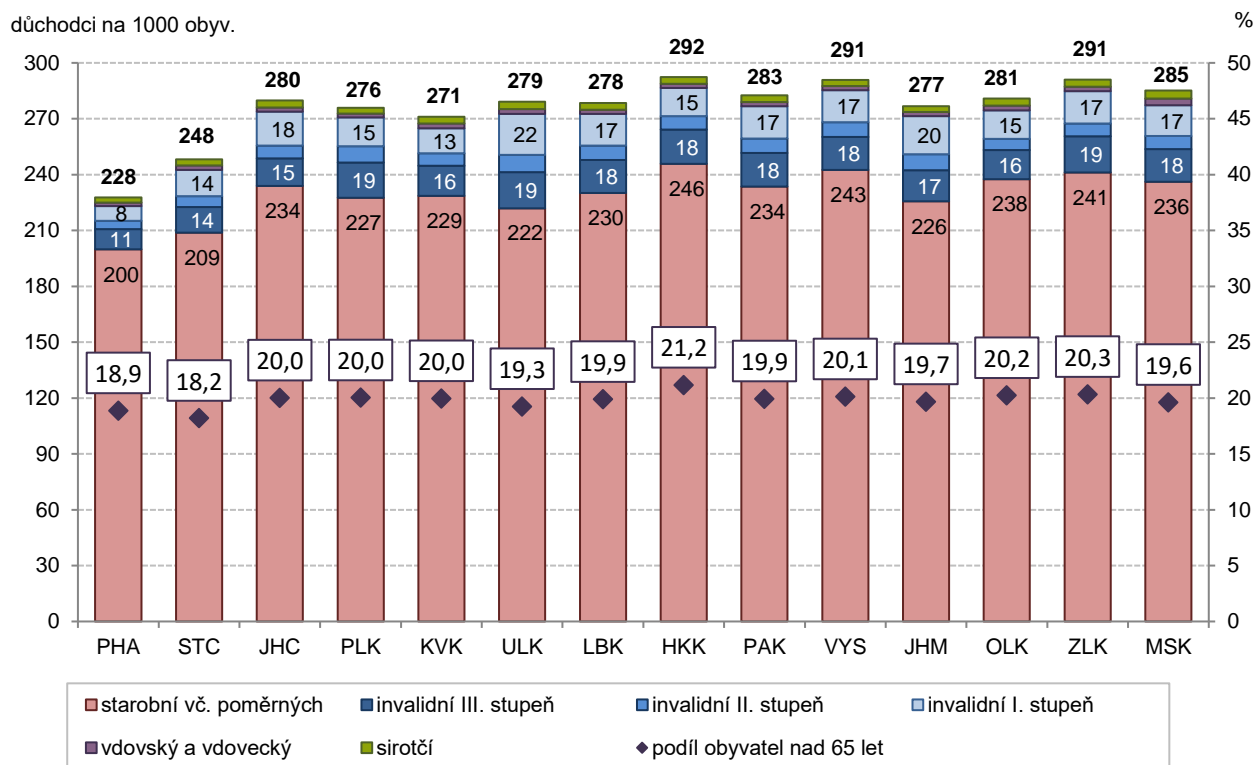
Regionální srovnání

Počty důchodců v jednotlivých krajích jsou z největší části určeny velikostí daného kraje a dále věkovou a pohlavní strukturou jeho obyvatel. Vzhledem k tomu, že starobní důchodci představují většinu všech příjemců důchodů, je věkové složení kraje nejzásadnější. Nejvyšší podíl příjemců důchodu byl v roce 2019 evidován v Královéhradeckém kraji, kde na 1000 obyvatel připadalo 292 důchodců, z čehož 246 byli starobní důchodci. Tento kraj je zároveň nejstarším krajem České republiky a podíl osob starších 65 let zde ke konci roku 2019 dosahoval 21,2 %. Vedle Královéhradeckého kraje má vysoké zastoupení důchodců také Kraj Vysočina a Zlínský kraj (v obou je to 291 příjemců důchodu na 1000 obyvatel). Na opačném konci žebříčku krajů podle podílu důchodců na 1000 obyvatel je hlavní město Praha. Podíl příjemců důchodu zde byl menší než čtvrtina obyvatel, konkrétně 228 důchodců (z toho 200 starobních) na 1000 obyvatel. Hlavní město Praha je v tomto ohledu specifické, jelikož nejnižšího podílu důchodců na počtu obyvatel je zde dosaženo i přes pouze lehce podprůměrné zastoupení osob nad 65 let (18,9 %). To může být ovlivněno jednak nižšími podíly invalidních důchodců v hlavním městě a také častěji využívanou možností odcházet do starobního důchodu později, než jsou stanovené věkové hranice, a zvyšovat si tak budoucí výši důchodu. V regionu s nejnižším podílem obyvatel nad 65 let (18,2 %), Středočeském kraji, bylo druhé nejnižší zastoupení důchodců v České republice, 248 příjemců důchodu všech druhů na 1000 obyvatel.

V průměru za celou Českou republiku ke konci roku 2019 připadalo na 1000 obyvatel 271 příjemců důchodů, z toho bylo 226 starobních důchodců, 39 invalidních důchodců a 6 příjemců samostatně vyplácených pozůstalostních důchodů (vdovských, vdoveckých a sirotčích).

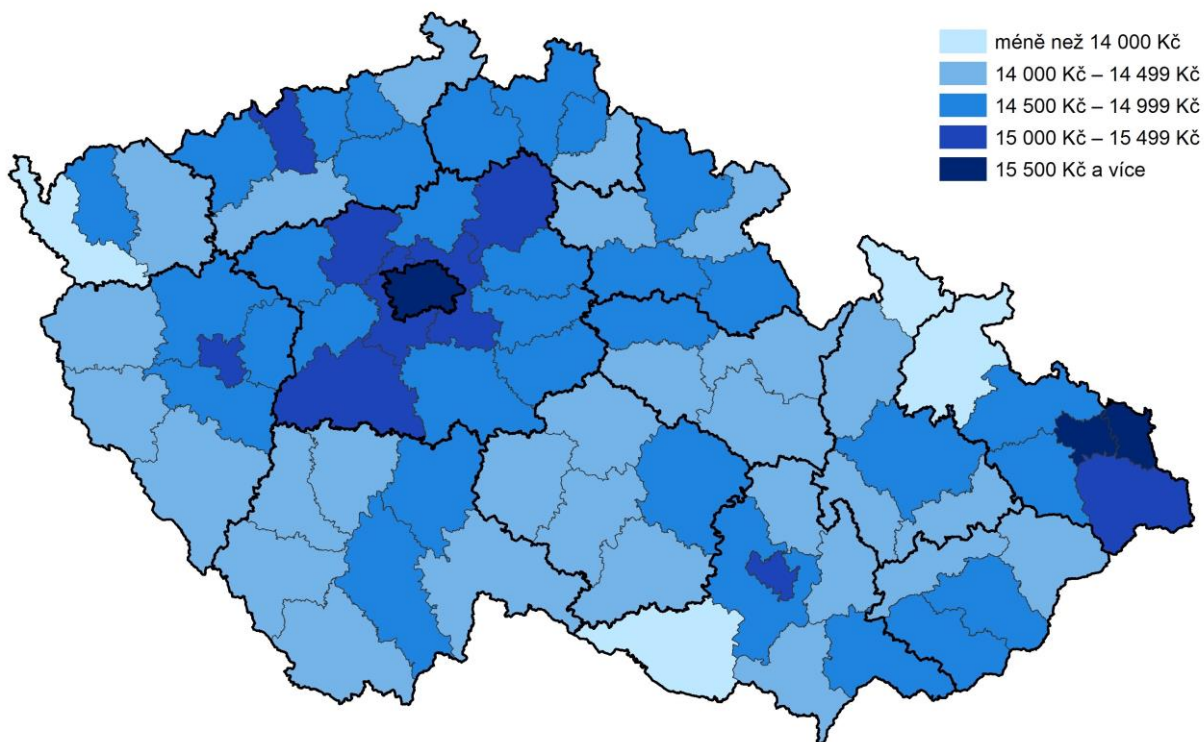
Graf 1.5 Příjemci důchodů na 1000 obyvatel podle druhu důchodu a krajů a podíl osob nad 65 let v krajích v roce 2019

Zdroj dat: ČSSZ, ČSÚ

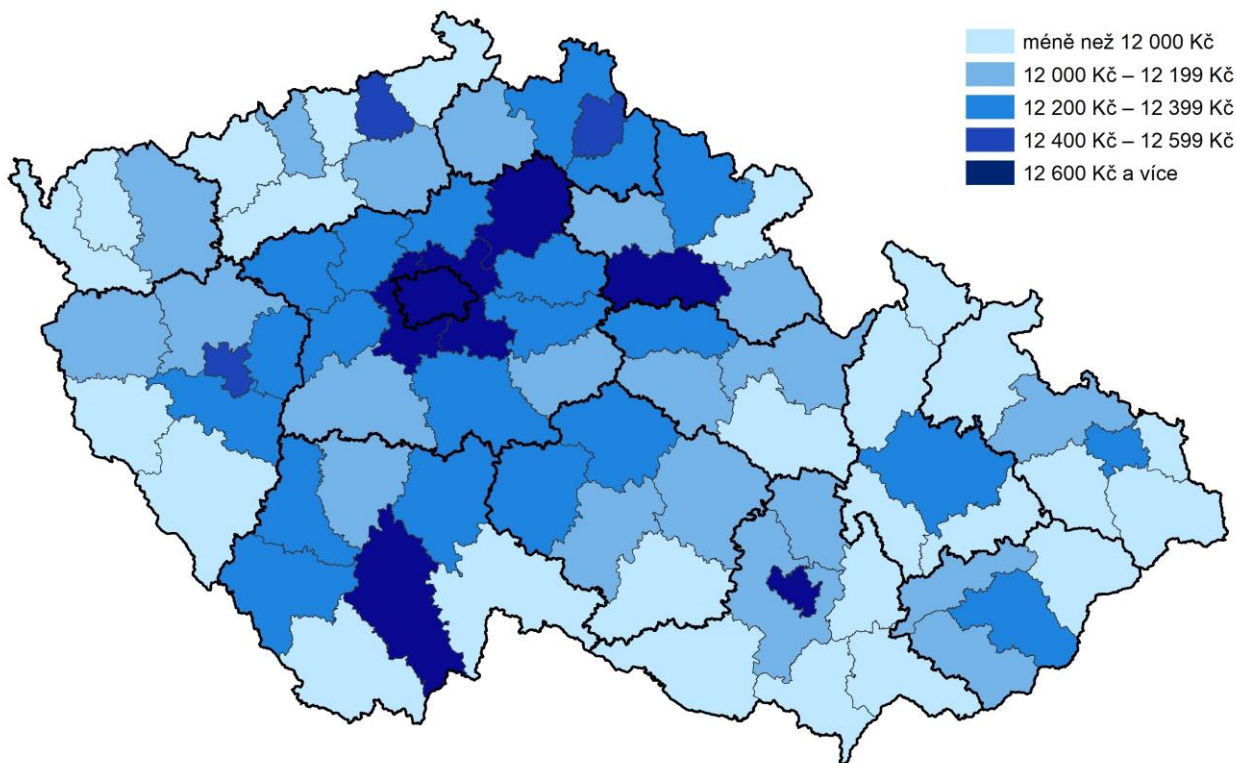
Průměrná výše starobního důchodu se regionálně liší (viz obr. 1.1 a 1.2), zároveň se také výrazně liší mezi muži a ženami, přičemž regionální rozdíly v průměrné výši důchodu jsou výraznější u mužů. Pokud se zaměříme na ženy pobírající nejvyšší starobní důchody (např. v Praze, Brně a dalších okresech jako např. Hradec Králové, Mladá Boleslav, České Budějovice nebo Praha – východ a Praha – Západ), zjistíme, že výše jejich starobního důchodu nedosahuje výši starobních důchodů mužů, a to i v regionech, ve kterých mají muži nejnižší starobní důchody v České republice. Nejvyšší starobní důchod pobíraly ženy v roce 2019 v Praze, průměrná výše činila 13 367 Kč, a naopak nejnižší v okrese Karviná (11 397 Kč). V Karvině naopak muži pobírali nejvyšší starobní důchody, průměrná výše činila v roce 2019 16 230 Kč. Nejnižší starobní důchody mužů byly vypláceny v okrese Znojmo, v průměru šlo o částku 13 599 Kč.

Obr. 1.1 Průměrná výše starobního důchodu, muži, prosinec 2019

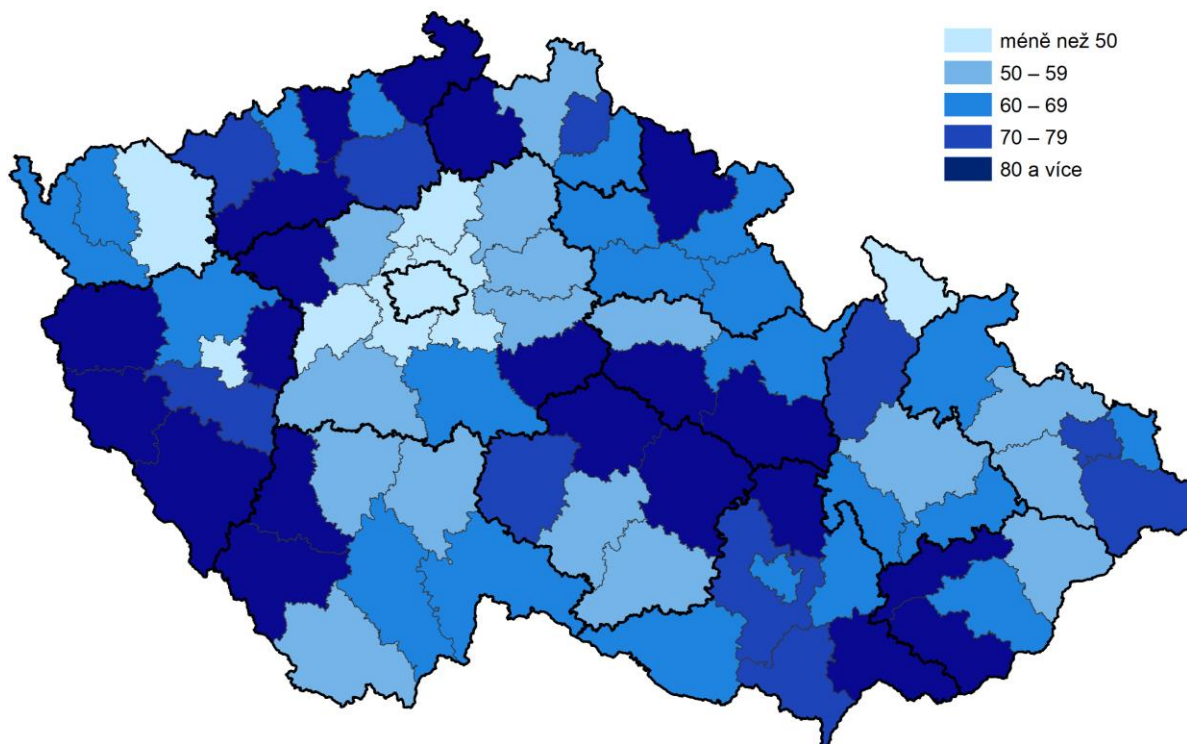
Zdroj dat: ČSSZ, ČSÚ

Obr. 1.2 Průměrná výše starobního důchodu, ženy, prosinec 2019

Zdroj dat: ČSSZ, ČSÚ

Obr. 1.3 Příjemci invalidního důchodu na 1000 obyvatel ve věku 18–64 let, 2019

Zdroj dat: ČSSZ, ČSÚ

Další informace o důchodovém pojištění jsou dostupné na internetových stránkách Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV) <http://www.mpsv.cz/cs/> nebo na internetových stránkách České správy sociálního zabezpečení (ČSSZ) <https://www.cssz.cz/statisticke-rocenky>.